

Zeitschrift: Romanica Raetica
Herausgeber: Societad Retorumantscha
Band: 23 (2020)

Artikel: Elemaints d'üna grammatica cumparatistica dal rumantsch : idioms e rumantsch grischun
Autor: Arquint, Jachen Curdin
Kapitel: La classa nominala
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-880982>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. [Mehr erfahren](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. [En savoir plus](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. [Find out more](#)

Download PDF: 13.04.2026

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

La classe nominale

- 45 Avant co entrar sün singuls systems da la classa nominala esa interessant da constatar cha la classa nominala ha generalmaing guadagnà terrain daspö ils ons 50 dal 20avel tschientiner. l's po observar cha l'uschè dit **stil nominal** es fich vital. Tant la lingua da las medias (oralas e scrittas) co la lingua tecnologica, economica, scientifica, administrativa til douvran jent e suvent. La scienza, la tecnologia e l'economia moderna paran d'avair dabsögn d'üna fich gronda varietà da terms per **denominaziuns**. Quellas sun per lur adöver bler **plü importantas** co terms per l'**acziun** verbala.
- 46 Ils Rumantschs sun in bleras situaziuns in ün stadi d'ün continuant tradüer, q. v. d. i transpuonan ün model davo tschel dal tudais-ch in rumantsch. Tras quai suna fermamaing influenzats dal svilup chi marchescha actualmaing las linguas importantas da l'Europa. In bleras frosas vain il **cuntgnü semantic** portà impustüt da la **classa nominala**. La classa verbala funcziuna lura bod be sco liom sintactic. Lura as fuorman frosas sco las seguaintas

*La massa d'infurmaziun è ozendi
fitg gronda. I dovra ina lavur da sensibilisaziun
ed (sic) integraziun cumpetenta e chapibla.
Quai sco era l'aproximitad cun il public
èn per mai ils elements centrals dal service public
(RTR, Accents 3, 2017).*

Ils elemaints da la classa nominala domineschan in quist statement. Las proporziuns sun cleras: prüma frasa 3:1, seguonda frasa 5:1, terza frasa 8:1, adüna a favur da la classa nominala.

Simlas tendenzas as poja observar in talian, in spagnöl, frances ed in tudais-ch. Als Rumantschs fa quai fadia, impustüt schi'd es da far traducziuns o scha la percepziun as preschainta il prüm in ün büschmaint tudais-ch, cun quai cha la structura sintactica dal pled discurre rumantsch metta plüchöntschi verb, l'acziun, aint center da la frasa. La lavur dal paur chi predominaiva fin la fin da la seguonda guerra mundiala in territori rumantsch, il möd da comunicar chi quinta tuot per lung ed per larg, dà daplü **pais a l'agir, a la dinamica**, e s'inserva cun quai daplü da la classa verbala co occupaziuns chi sun importantas illa structura da la società sco ch'ella funcziuna **actualmaing**, ingio chi'd es vieplü important da pudair e savair **denominar** e, scha pussibel, dad esser cumpact.

Il nomen e l'artichel

47 Il gener pel nomen

Il rumantsch cugnuoscha **duos genres** pel **nomen**: il masculin ed il feminin. Cun quista structura va'l a pêr ed a pass cullas linguas neolatinas e's distingua dal **tudais-ch** chi cugnuoscha **trais genres**: masculin, feminin, neutrum. Eir il **latin** cugnuoschaiva **trais genres**.

- 48 La reducziun a duos geners chi'd es capitada cul passagi dal latin a las linguas neolatinas ha da chefar cul svilup fonetic dal latin. Id es important da constatar cha la reducziun dals geners nun es da valütar sco ün impovrimaint, ma simplamaing sco üna müdada chi'd es capitada, cun quai cha'l **gener** nu vaiva plü üna funcziun vitala per l'incletta, neir in latin.
- 49 Il gener dals nomens nu cuntgnaiva e nu cuntegna in general plü ingüna infuormaziun speciala sur dal nomen.

El es **fixà tras l'adüs**.

Exaimpels per quist fenomen

Sül territori dal Grischun rumantsch

Il gener dal nomen *meil* es masculin bod sün tuot il territori dal rumantsch in Grischun. In E (DRG 14, 74) daja divers cumüns ingio cha l'adüs ha fixà il feminin sco *gener*. Là as discha *la mel*. In latin d'eira MEL, MELIS ün neutrum. Sumgliaint es il cas da *la sal* in jauer. Il latin SAL, SALIS d'eira eir ün neutrum.

Labil es il gener in E eir pel nomen *lavor* (DRG 10, 655) chi, uschigliö, es feminin sün tuot il territori. Aint illa «Gazetta da scoula», schner / 2019 (Scuol, Sent, Ftan, Tarasp, Ardez), douvran ils scolars chi quintan co chi han fat curtels consequentamaing il masculin. Probabelmaing es l'adüs gnü influenzà dal talian ingio cha *lavoro* es masculin.

Sül territori da la Romania

Fich cuntschaint es il fenomen dal nomen *lat*. El vain dovrà pel solit sco nomen masculin: *il latte, le lait, il lat, il latg*.

Ma in spagnöl as discha *la leche* (feminin è'l dal rest eir in tsherts territoris da l'Italia dal nord).

Fich consciaints als Rumantschs chi imprendan talian sun ils seguaints cas

rumantsch	<i>la punt, la dolor</i>
talian	<i>il ponte, il dolore.</i>

Il term frances

le garage

ha il rumantsch surtut, in möd indirect, sur il tudais-ch

die Garage > la garascha.

- 50 In cas specials ha il **gener** la funcziun da **determinar il sex**. Las glistas da tals plets as chatta in tuot las grammaticas normativas.

Quia bastan ün pèr exaimpels per illustrar il princip

surs.	<i>la gaglia</i>	<i>il tgiet</i>
surm.	<i>la gaglia</i>	<i>igl cot</i>
suts.	<i>la gagliegna</i>	<i>igl cot</i>
put.	<i>la giglia</i>	<i>il chöd</i>
vall.	<i>la giallina</i>	<i>il gial</i>
rg	<i>la giaglia</i>	<i>il cot</i>
surs.	<i>la hutscha (la liufa)</i>	<i>il verr, il mascal</i>
vall.	<i>la scrua</i>	<i>il ver</i>
vall.	<i>la chavra da chamuotsch</i> <i>la vacha da tschiervi</i>	<i>il boc da chamuotsch</i> <i>il bouv da tschiervi</i>
put.	<i>la nuorsa</i>	<i>il greg</i>
surs.	<i>la brit</i>	<i>il schiender</i>
rg	<i>la Taliana</i> <i>la musicista</i> <i>la delegada</i>	<i>il Talian</i> <i>il musicist</i> <i>il delegà.</i>

- 51 Principis per marcar il gener

- il masculin – ha pel solit il segn **0**
- il feminin – ha pel solit la desinenza **-a**
– po avair üna desinenza cun ün o plüs **suffixs**
– in divers cas daja **duos plets**, ün pel feminin ed ün pel masculin.

Remarchas

Diversas grammaticas normativas tscherchan da gruppar ils nomens per rivar da formular tschertas reglas pel adöver dal gener. Quai as lascha far. Ma la valur da talas gruppaziuns es ambivalenta e dependa fich dals criteris chi's tschernan per gruppar. Chi chi ha gnü dad imprendder tudais-ch sa cha'l meglder proceder per gnir ad avair **sgürezza** in connex cul **adöver da l'artichel** es quel da's **far l'uraglia** per mincha pled, v. d. imprendder il **nomen** e **l'artichel sco unità**.

I dà grammaticas chi fan gruppaziuns seguond il cuntgnü. I's fa p.ex. üna gruppa: noms da plantas. – Quellas gruppaziuns han il dischavantag chi **nun activeschan il process associativ** chi correspuonda a quai chi capita aint il tscharvè. Al cuntrari, ellas s'inservan da categorisaziuns d'üna sistematica na linguistica.

Gruppaziuns seguond desinenzas paran dad esser las plü adattadas. Per exaimpel: plets sün *-aglia, -ziun, -aria*, etc.

Talas gruppaziuns pon activar il process associativ e s'inservan uschea d'ün proceder chi'd es üna part integrala da la structura d'ün sistem linguistic.

Interessant es il cas da

il collega

chi, fin avant pac decennis, d'eira incontestà, eir sch'el es ün nomen masculin culla desinenza *-a*.

Ils ultims ons es il nomen concurrenzà da la fuorma

il colleg,

influenzà sainza dubi da la fuorma dal dialect tudais-ch

Min Kolleg hät gmaint, i söll hüt nit z'Berg,

e sustgnü dal sentimaint cha l'*-a* saja üna desinenza chi vala be pel feminin.

Per finir as preschainta la seguainta situaziun

masculin	<i>il colleg</i>
feminin	<i>la collega,</i>

na resguardada sco norma, ma viva illa lingua discurredda.

52 La fuormaziun nominala

Las remarchas qua sura muossan chi'd es güstifichà da's dedichar a la **fuormaziun nominala** in connex culla descripziun dal nomen.

Material per rediger la survista chi segua e preschainta ün pêr principis da la fuormaziun nominala as chatta aint illa dissertaziun da FLORIAN MELCHER, Ann. 38 e 39, publichada dal 1924 e dal 1925.

A fuond va la lavur da licenziat da JACHEN ANDRY, *La suffixaziun nominala denominala en ladin (vallader)*. Ina analisa sincronica dad in mecanissem sut l'aspect da la furma e da la significaziun. Tavau 1990.

Üna buna funtana es eir il HWR, *Handwörterbuch des Rätoromanischen*. Zürich 1994. El es fich pratic, cun quai ch'el ha eir registers retrograds pel sursilvan, pel vallader e pel rumantsch grischun, v. d. registers chi sun fats nan da la finischun dal pled.